

BİR GEZGİNİN GÖZÜYLE XVI. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU*

Zeki Arıkan

1526 Mohaç savaşından sonra Osmanlılarla Avusturyayılar arasında başlayan ilişkiler, yalnız diplomatik alanda(1) kalmamış, Avusturya elçilik kurullarında yer alan diplomatların ve görevlilerin bıraktıkları gezi yazıları(2) bu gelişmelere kültürel bir nitelik te vermiştir. Bir süre önce dilimize çevrilip yayımlanan Baron Wenceslaw Wratislaw'ın anıları da bu tür belgelerden biridir. 1597'de Latince olarak Linz'de basılan Wratislaw'ın gezi yazıları, 1862 yılında İngilizceye çevrilerek Londra'da yayımlanmıştır(3). Türkçe çevirisinin İngilizcesinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapıt, XVI. yüzyılda Avrupa'da yapılan Türklerle ilgili yayınların toplu bir kataloğu olan *Turcica*'da(4) yer almamış, ancak Semavi Eyice'nin *İslam Ansiklopedisi*'nde verdiği İstanbul'a ilişkin seyahatnameler listesinde gösterilmiştir(5).

Yazar, 1591'de İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Frederic von Kregwitz'in yanına ailesinin isteği üzerine katılmış; Viyana-Budin-Belgrad-Sosya-Edirne üzerinden İs-

*) Baron W. Wratislaw, *Anılar*, "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler", Türkçesi M. Süreyya Dilmen Karacan Yayınları/49, İstanbul, 1981, 194 s.

- 1) B.Spuler, "La diplomatie européenne à la Sublime Porte aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Revue des Etudes Islamiques*, XXXIX/1(1971), 3-28.
- 2) XVI. yüzyılda Türkiye'ye gelen belli başlı Alman gezginleri ve bunların yapıtlarıyla ilgili bilgiler şu incelemelerde bulunmaktadır: N. Göyünç, "Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi", *Tarih Dergisi*, 17-18 (1963), 119-140. İ. Ortaylı, "Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XVII/4, (1977), 135-159. S. Eyice, "Avrupalı Bir Ressamın Gözüyle Kanuni Sultan Süleyman", *Kanuni Armağanı*, Ankara, 1970, 129-170.
- 3) *Adventures of von Wratislaw in Constantinople*, yay. A.W. Wratislaw, London, 1862.
- 4) C.Göllner, *Turcica. Die eurapaischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts* Bucaresti-Berlin, 1961-1978, 3. cilt.
- 5) *İslam Ansiklopedisi*, 5/2, 1214/138.

tanbul'a gelmiştir. Bu yolculuğu sırasındaki sözlemleriyle, kendisinden 36 yıl önce Türkiye'ye gelen ünlü diplomat Busbecq'in mektupları(6) arasında birtakım benzerlikler göze çarpmaktadır. Sözelimi Busbecq'in Yeniçeriler, Budin'deki Macar soyularının evlerinin durumu, hanlar, kervansaraylar vb. üzerinde verdiği bilgilerin olduğu gibi Wratislaw'ın anlatılarına aktarıldığını görüyoruz(7). Rüşvet konusunda da Busbecq'in görüşlerinin yinlendiği anlaşılmaktadır. Önce Busbecq'in değerlendirmesine bakalım:

"Hakikatte, Türklerin yanına gitmek isteyen bir adam, hududu geçer geçmez kesenin ağzını açmaya ve memleketi terkedinceye kadar onu hiç kapamamıza hazır bulunmalıdır... Hiç bir netice elde edemese bile, öteki bütün milletlerden nefret eden Türklerin sert kalplerini yumuşatmak için bundan başka çare yoktur"(8).

Şimdi de Wratislaw'ın bu konudaki görüşlerini dinleyelim: "Sırası gelmişken kaydedeyim ki, bu ülkede yaşamak isteyen yabancı, sınırı aşar açmaz, kesesinin ağzı açmak, bu yerden ayrılmaya dek açık tutmak, tohum saçır gibi sağa sola para saçına zorundadır adeta... Sert ve haşin karakterli Osmanlı memurlarını paradan güzel yumuşatın, uysallaştırın başka bir araç yoktur"(9).

Bu örneklerini çoğaltmaya gerek yoktur. Anlaşıldığına göre Wratislaw, kendi anlatılarından önce yayımlanan(10) Busbecq'in mektuplarını okumuş ve orada beğendiği kimi düşünce ve yorumları kendisine mal etmiştir. Kaynak göstermeden yapılan bu alıntılara o dönemin gezi yazılarında sık sık rastlıyoruz.

Wratislaw, İstanbul'daki ilk yılı "çok eğlenceli, şenlikli ve müdülük içinde geçirmiştir" (s. 89). "Türkçeyi şöyle böyle anlayabilecek bir hale gelmiş" (s. 107), daha sonraki yıllarda da hem tutsaklık yaşamının acılarını -geçici de olsa- unutmak hem de günün birinde yurduna daha yararlı olmak, bilgileriyle daha iyi hizmette bulunabilmek amacıyla Türkçe okuyup yazmaya koyulmuştur (s.136). Wratislaw'ın anlatıları, XVI. yüzyıl İstanbul'undan canlı kesitler vermekte, Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin kimi noktalarına da ışık tutmaktadır. Saraydan parayla elde edilen ağalar aracılığıyla Avusturya elçiliğine bir takım bilgilerin sızdığı ve Safiye Sultan'ın da bunda parmağı olduğu ileri sürülmektedir (91-92). Osmanlı kaynakları böyle bir olaydan söz etmezler. olduğu ileri sürülmektedir (91-92). Osmanlı kaynakları böyle bir olaydan söz etmez-

6) Busbecq, *Türk Mektupları*, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, 1939

7) Krş. Busbecq, a.g.y., 21, 29-30, Wratislaw, a.g.y., 20,30.

8) Busbecq, a.g.y., 38. Wratislaw, a.g.y., 42.

9) Wratislaw, a.g.y., 42.

10) Busbecq'in ilk mektubu Latince olarak 1581 yılında Anvers'te basılmıştı. İlk iki mektup ta yine burada 1582 yılında yayımlandı. Dört mektubun tümü ise Paris'te 1589 yılında basıldı (bk. C. D. Roüllard, *The Turk in French history thought, ant literature* (1520-1660), Paris, tarihsiz, önsöz 1938, 220-225.

ler. Ancak Safiye Sultan'ın paraya olan düşkünlüğü(11) göz önüne alırsa böyle bir eyleme girişmiş olması düşünülebilir.

Osmanlı-Avusturya savaşının başlamasıyla (1593-1606), önce Tersane zindanına kapatılan Wratislaw, bir süre bir gemide forsalık ta yapmıştır. Forsalık yaşantısının sıkıntılarını, çilelerini çok canlı olarak dile getirmiştir (125-128). Yazarın, Rumeli-hisari'ndeki Karakule dediği Saruca Paşa kulesinde geçirdiği yıllarla ilgili anıları, kitabın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Anadolu'da başlayan ayaklanmalardan sorumlu olanların da bu kalenin üst bölümüne kapatılması, bunların idam edilmeleri Wratislaw ve arkadaşlarına korkulu anlar yaşatmıştır(148). İbrahim Paşanın başvezirliğe getirilmesiyle özgürlüklerine kavuşan Wratislaw ve arkadaşları, III. Mehmet'in ordusuna katılarak İstanbul'dan ayrılmışlar ve serüvenli bir yolculuktan sonra ülkelerine dönebilmişlerdir. O sırada İstanbul'da bulunan İngiliz gezgini John Sanderson, bu konuda şu bilgileri vermektedir: "Yeni padişah Sultan Mehmet, saltanatının ilk yılında Hıristiyan imparatoruna savaş açarak Macaristan'a gitti. Elçimiz değerli Edward Barton da ona katılmıştı (Yanında Signior Matteo adlı Galatalı yaşlı bir Rum da gitti. Bu adam uzun yıllar padişahın elçilerine baş çevirmenlik yapmıştı). Yola çıkmadan padişah kendisine 22 hıristiyan armağan etti. Bunlar üç yıldır İstanbul'da hapiste bulunuyorlardı. Barış bozulduğu sırada Hıristiyan imparatorunun elçisinin hizmetindeydiler"(12). Anılarda bundan söz edilmemekte, fidye için Galatalı tüccarlara yapılan başvuruların olumsuz sonuç verdiği yazılmaktadır(169). Wratislaw, yolculuğu süresince Osmanlı ordusunun karargâhı, düzeni, padişahın otağı, askerlerin yürüyüşü gibi ayrıntıları gözlemiş ve bunlar üzerinde değerli bilgiler vermiştir. Belgrat'tan sonra yapılan bir manevraya da tanık olmuştur.

Yazarın kimi konularda yanlışlığı görülmektedir. Belgrat'ın alınışı 1520 değil, 1521 olacaktır(28). Öte yandan *reaya* teriminin bu dönemde yalnız "Yahudi ve Hıristiyan uyruklar" için kullanılması da doğru değildir(11). Sözcüğün böyle bir anlam kazanması daha sonraki yüzyıllarda olmuştur.

İlginç gözlem, anı ve bilgilerle dolu olan böyle bir gezi yazısının akıcı bir dille Türkçeye kazandırılmış olması önemli bir başarıdır.

11) M.Çağatay, Uluçay, *Padisahların Kadınları ve Kızları*, Ankara, 1980.

12) *The Travels of John Sanderson in the Levant (1584-1602) with his autobiography and selections from his correspondence*, yay. Sir William Foster, London, 1931, 57-58.

